

Cumhuriyet İnsanı

Eğer cumhuriyet fazilet rejimi ise onu yaşayacak da fâzıl bir cumhur olmalıdır. Bunlardan hangisinin diğerini doğurduğu bir tarafa bırakılırsa, bir bütünlük ve iç içelik göze çarpar. Yani fâzıl bir cumhur olmaksızın cumhuriyet, cumhuriyet olmaksızın fâzıl bir cumhur pek mümkün olmaz.

Cumhuriyet olmadan da fâzıl insanlar bulunabilir, ancak cumhurdan ve bunun faziletinden bahsetmek zorlaşır. Cumhuriyetin ana unsuru, cumhurun yapı taşı olan insan nasıl olmalıdır, hangi karakter özelliklerini taşımalıdır ve bunları nasıl kazanacaktır? Artık insanı merkeze koyan ve insan odaklı düşünmenin olaylara çözüm getirmedeki başarısına inanan günümüz sosyolojik ekolleri cumhuriyet konusunda bu soruları gündeme almak durumundadır.

Erich Fromm'un "Sevginin ve Şiddetin Kaynağı" isimli kitabı, "İnsan kurt mu, kuzu mu?" sorusuyla başlar. Burada bazılarının insanların kuzu, bazılarının da kurt olduğuna inandığı belirtilmektedir. "İnsanların kuzu olduğunu ileri sürenlerin şunları belirtmeleri yeter: Kendileri için zararlı olsa bile, insanlar onlara söylenenlerden kolaylıkla etkilenirler; yıkımdan başka bir şey getirmeyen savaşlarda önderlerini körü körüne izlerler; belli bir inançla söylenen kaba kuvvetle de desteklenen her şeye—papazların ve kralların sert tehditlerinden gizli ya da açık dolandırıcıların kandırıcı çağrılarına dek her türlü saçmalığa—inanırlar. Bu durumdaki insanların çoğu, kendilerini kandırmak için korkutucu ya da tatlı bir sesle konuşanların karşısında kendi isteklerinden vazgeçmeye hazır, kolaylıkla etkilenebilen yarı uyanık çocuklara benzerler. Gerçekten de çoğunluğa karşı direnecek ölçüde güçlü inancı olan kişi kural değil, istisnadır; çağdaşlarının alaya aldığı, ama yıllar sonra hayran olunacak bir istisna.

"Büyük Engizitörler ve diktatörler kendi düzenlerini oluştururken insanların kuzu olduğu fikrine dayanmışlardır. Dahası, insanların kuzu ya da koyun olduğu, bu nedenle kendileri adına karar verecek önderlere gereksinme duydukları inancı yüzünden önderler de şuna içten inanmışlardır: Kendileri, insanlara istediklerini verdiklerinde-acı olsa da-ahlâksal bir görevi yerine getirmekte, insanların omuzlarından sorumluluk ve özgürlük yükünü almaktadırlar." (Erich Fromm, Sevginin ve Şiddetin Kaynağı.)

Bu noktada hemen aklı "şeyhi olmayanın şeyhi şeytandır" mülâhazası geliyor. İnsana kuzu nazarıyla bakışın İslâmî bir görüntüyle ortaya konuşunu çok güzel özetleyen bir cümle. Gerçi, başlangıç noktasında bulunan şeyhin de şeyhi olmayacağına göre, onun durumu bu cümlede pek açığa kavuşmuyor ama insana kuzu yaklaşımının İslâm adı altında ortaya çıkan bir kültürdeki ifadesini net olarak ortaya koyuyor.

"İnsanların çoğu koyunsa; nasıl oluyor da bir koyunun yaşamından farklı oluyor yaşamları? İnsanlık tarihi kanla yazılmıştır; İnsanın istemini kırmak için şiddetin şaşmaz bir biçimde uygulandığı bir tarihtir bu. Hitler milyonlarca Yahudi'yi tek başına mı yok etti? Stalin siyasal düşmanlarını kendi başına mı ortadan kaldırdı? Bu kişiler yalnız

değildirler; kendileri için yalnız isteyerek değil, koşa koşa adam öldüren, işkence yapan binlerce yardımcıları vardı. İnsanın insana karşı acımasızlığına her yerde—acımasız savaşlarda, cinayet ve ırza geçmelerde, güçlünün güçsüzü sömürmesinde, işkence gören, acı çeken canlıların inlemelerine kimsenin kulak vermemesinde, bunlara herkesin yüreğini kapamasında—tanık olmuyor muyuz? Bütün bunlar Hobbes gibi düşünenleri homo homini lupus (insan insanın kurdudur) inancına götürdü. Bu gerçekler bugün de çoğumuza, insanın doğuştan kötü ve yıkıcı olduğunu, en çok sevdiği eğlenceden, daha azılı katillerden korktuğu için vazgeçen bir katil olduğunu düşündürüyor. Oysa her iki sav da bizi şaşkınlığa düşürüyor. Geçmişte açık ya da gizli birçok katili ya da sadisti kişisel olarak tanımış olabiliriz; ama bunlar kural değil istisnadır. Sizin, benim ya da birçok normal insanın kuzu postuna sarınmış kurtlar olduğumuza, “gerçek kişiliğimizin” şimdide dek bizi hayvanlar gibi davranmaktan alıkoyan yasaklardan kurtulduğumuz zaman ortaya çıkacağına mı inanmalıyız? Doğru olmadığını kanıtlamak kolay olmasa da bu görüş bütünüyle inandırıcı değildir. Günlük yaşamda insanların misilleme korkusu duymadan girişebileceği sayısız zulüm ve sadizm olanakları vardır; ama çoğu insan bu olanakları kullanamaz. Aslında insanların çoğu, zulüm ve sadizmle karşılaştıklarında belli bir hoşnutsuzlukla tepki gösterirler.

“Öyleyse, burada ele aldığımız şaşırtıcı çelişkiden başka ve ondan daha iyi bir açıklama bulunabilir mi? Bu sorunun en yalın yanıtı olarak, az sayıda kurtla bir sürü koyunun bir arada yaşadığını mı kabul edelim? Kurtlar öldürmek, koyunlar birisinin peşinden gitmek istiyorlar, cinayet işletiyor, insan boğazlatıyorlar; koyunlarda hoşlandıklarından değil, yalnızca birisinin peşinden gitmek istedikleri için boyun eğiyorlar buna. Gene de katiller, yaptıklarının soylu bir şey olduğunu kanıtlamak için masallar uydurmak zorunda kalıyorlar. Koyunların çoğunun kendileri gibi davranmalarını sağlamak için kurtlar, özgürlüklerinin tehdit edildiğini, süngülenen çocukların, ırzlarına geçilen kadınların, çiğnenen onurların öcünü aldıklarını söylüyorlar. Yanıt akla uygun görünüyor, gene de bazı kuşkuvarlar var. Bu yanıtla iki ayrı insan ırkının—kurtların ve koyunların—bulunduğu mu söylenmek isteniyor? Dahası, yaratılıştan öyle olmadıklarına göre, nasıl oluyor da koyunlar, şiddet kendilerine kutsal bir görev olarak da sunulsa, kurtlar gibi davranmaya razı edilebiliyorlar. Kurtlar ve koyunlarla ilgili varsayımımız akla yatkın değildir; bu durumda kurtların, insan yaradılışının temel niteliğini gösterdiği, doğru olmasın sakın! Bütün bunlardan sonra, bu iki yanlı olasılığın bütünüyle yanlış olduğunu da düşünebiliriz. Belki insan hem kurttur, hem koyunya da ne kurttur, ne de koyun.” (Erich Fromm, Sevginin ve Şiddetin Kaynağı)

“İnsandaki kuvvelere şeriatça bir had ve nihayet tayin edilmiş ise de fitraten tayin edilmemiş olduğundan, bu kuvvelerin her birisi, ‘tefrit, ifrat, vasat’ namıyla üç mertebeye ayrılırlar.” (İşârâtü’l İ’caz, s. 24.)

Vasattan ifrat ve tefrit bölgelerine geçildikçe kurtlar ve kuzulara rastlanır. Burada dikkatimizi çeken önemli bir nokta insandaki kuvvelere şeriatça bir nihayet tayin edilmemiş olmasıdır. Yani her insan potansiyel bir kurt ya da potansiyel bir kuzudur. Bu potansiyel özelliklerinin ne kurt ne kuzu ya da insan şeklinde ortaya çıkabilmesi için hadleri ve nihayetleri belirleyici şeriat ön plana çıkmaktadır. Bu noktada “şeriat” kavramını genelleştirip insanlığın genel olarak sahiplendiği ahlâkî değerleri, toplumda kültür ve çevresel faktörlerin ortaya çıkardığı örf, adet gibi unsurları da içine dahil edebiliriz. Doğru olanın ortaya konmasında bu unsurların önemi Doğan Cüceloğlu’nun “İçimizdeki Biz” adlı eserinde tartışılmış. Burada “Biz” kavramı kendi ve toplum ile barışıklık, çevre ile barışıklık durumunu ifade için kullanılmış ve sağlıklı toplum fertlerinin bu karışıklık halinde olması gerektiği ifade edilmiştir. Çiftçilik gibi bir işi yaparken “şeriat-ı fitriye” şeklinde isimlendirilen ve yaratılıştaki kanunların ifade edildiği şeriat türüne uymanın gerekliliği zaten yaşam içinde öğrenilmekte ve kişi bu alanda hür olduğunu ve istediği gibi davranabileceğini iddia ederek toprağı sürme, sulama gibi belirli zamanlarda yapılması gereken işleri yapmadığında genellikle başarısızlık ile cezalandırılmaktadır. Fitri kanunlara uyan ise genel olarak başarı mükâfatını görmektedir. Çiftçinin başarılı olması için uyması gereken doğa kuralları, “doğru olan”lar olduğunu görmek zor değil. Çünkü hepimiz sulak ya da kurak yeri seven bitkiler olduğunu biliyoruz. Güneşi veya gölgeyi seven bitkiler gibi, yazın ekilecek olanlar var, güzün ekilecek olanlar var.

Acaba mutlu, sağlıklı, doyumlu ve anlamlı bir bireysel yaşam için bireyin uyması gereken doğa kuralları, yani “doğru olan”lar var mı?

Bunun cevabını çiftçinin kadar kolay veremeyiz. Acaba mutlu sağlıklı, doyumlu ve anlamlı bir aile yaşamı için uyulması gereken doğa kuralları, yani “evrensel doğru”lar var mı?

Özellikle toplum düzeyinde kültür ve kültür değerleri için içine girdiği için kültürlerin üstünde “evrensel doğru”lar düşünmek oldukça tartışmalıdır.

Ortada iki seçenek var: Ya kültürler birbirleriyle karşılaştırılmayacak kadar kendine özgüdür; yani her toplum kendi tarihsel, politik, ekonomik, coğrafi, sosyal geçmişi içinde kendine özgü bir kültür yaratmıştır ve bu nedenlerle birbiriyle karşılaştırılmaz. Ya da insan olmaktan kaynaklanan bazı evrensel yönler her kültürün temelini oluşturmaktadır ve kültürlerin ötesinde insanlara özgü “doğru olan”lardan söz etmek mümkündür. Bu görüş kültürlerin kendilerine özgü yönleriyle evrensel yönleri olabileceğini kabul eder.

Birinci görüşü kabul ederseniz, kültürel görelilik kuramını kabul etmiş olursunuz; ikinci görüş insanın evrensel yönleri olduğunu ifade eder.

Stephen Covey (1989, 1991, 1994), Robert Edgerton (1992), Hyrum Smith (1994), Scott Peck (1978), Peter M. Senge (1993) gibi birçok yazarın çalışmalarında ifade ettikleri temel görüş insan olmanın doğrularının var olduğudur. Bu doğrulara temel ya da doğal ilkeler adını verebiliriz. (İçimizdeki Biz, s. 82-83.)

Evren bir bütündür. Evrenin bütünlüğü insan hayatında kendisini yaşamın bütünlüğü olarak gösterir. Yaşamın bütünlüğü insan ilişkilerinde Biz Bilincine götürür. Bu demektir ki, hangi kültürde olursa olsun, nerede, hangi mekânda olursa olsun, insanlar Biz Bilinci içinde davrandıkları zaman “doğru” Sen Ben Bilinci içinde hareket ettikleri zaman “yanlış” hareket etmiş olurlar.

Gandhi, “Ben insanların, daha doğrusu yaşayan her şeyin birliğine inanıyorum. Eğer bir insanın manevî yaşamı zenginleşirse, tüm insanların manevi yaşamı onunla birlikte zenginleşir, ama bir insanın yaşamı sefilleşirse, herkesin yaşamı da onunla birlikte sefilleşir” der. (UNESCO, 1972, s.107)

Robert Edgerton (1992), Hasta Toplamlar (kitabın İngilizce başlığı Sick Societies) adıyla Türkçe’ye aktarabileceğimiz önemli kitabında kültürlerin gelenek ve göreneklerine sıkı sıkıya bağlı olmasının o kültürün sağlamlığının garantisi olmadığını saptar. Bir kültürün sağlığını, o kültürün gelenek ve göreneklerinin, değerlerinin, kişinin yaşam gereksinmelerini karşılamada ne derece yardımcı olacağını belirleyeceğini söyler. Hasta kültürler ile sağlıklı kültürler arasındaki en önemli fark, kültürlerin evrensel temel ilkeleri kültürel değerler olarak yansıtmamasında yatmaktadır.

Önemli olan, temel ilkeler üzerinde kurulmuş kapsamlı Biz Bilinci’ni geliştirmek ve o bilinç içinde tutarlı yaşamaktır. “Biz Bilinci” tüm canlıların birbirini etkilediğini, birbirine bağımlı olduğunu anlayarak oluşur. Bunun ilk adımı insanların birbirini sürekli etkilediğini anlamaktır. (İçimizdeki Biz, s. 82-83.)

Hatta canlı ve insanların ötesinde kainatın bütün zerreciklerinin ve insan ile kainatın bütünlüğü şuuru içinde bir fert topluma, çevresiyle ve bütün varlıklarla barışık sağlıklı bir birey olacaktır. Bu barışıklık olduğunda depremler, hastalıklar ve felaketler bile onun dünya ile barışıklığını bozmayacak varlıklara ve kendine nefret hissini doğurmayacaktır. Burada hiçbir şeyin başıboş hareket etmediği birbiriyle bağlantılı olan varlıklarının hepsinin kontrol altında, emirle hareket ettikleri ve bunlara Emir Veren’in insanları kesinlikle çok sevdiğini ve hiçbir zaman onlara zarar vermek istemeyeceğini kainatla barışık “Biz Bilinci”ni kazanmış birey olmanın en temel adımıdır. Böyle bir kültürün şekillendirdiği insanın kurt yada kuzu olma riski çok azalacaktır. Hutbe-i Şamiye’de Bediüzzaman Said Nursi’ye hamiyet-i milliyenin mi yoksa hamiyet-i İslamiye’nin mi daha gerekli olduğu sorusuna cevapta verdiği misal bu açıdan da bakıldığında çok ilginçtir: “Birden, şimendiferimiz tünelden çıktı. Biz de başımızı çıkardık, pencereden baktık. Altı yaşına girmemiş bir çocuğu şimendiferin tam geçeceği yolun yanında durmuş gördük. O iki muallim arkadaşlarıma dedim:

“İşte bu çocuk lisan-ı hâliyle sualimize tam cevap veriyor. Benim bedelime o masum çocuk bu seyyar medresemizde üstadımız olsun. İşte, lisan-ı hâli bu gelecek hakikati der:

“Bakınız, bu dabbetü’l arz, dehşetli hücum ve gürültüsü ve bağırmasıyla ve tünel deliğinden çıkıp hücum ettiği dakikada, geçeceği yolda bir metre yakınlıkta o çocuk duruyor. O dabbetü’l arz tehdidiyle ve hücumunun tahakkümüyle bağırarak tehdit ediyor. “Bana rast gelenlerin vay haline!” dediği halde, o mâsum yolunda duruyor. Mükemmel bir hürriyet ve harika bir cesaret ve kahramanlıkla beş para onun tehdidinde ehemmiyet vermiyor. Bu dabbetü’l arzın hücumunu istihfaf ediyor ve kahramancılığıyla diyor: “Ey şimendifer! Sen ra’d ve gök gürültüsü gibi bağırmanla beni korkutamazsın.”

Bu misalde imanla gelen barışın, bu durumun sağladığı çevre, toplum ve varlıklarla barışıklık halinin ve Doğan Cüceloğlu'nun deyimiyile "Biz Bilinci"nin müşahhas bir şekilde gözümüz önüne konduğuna tanık oluyoruz. En küçük zerreten kuyruklu yıldızlara kadar bütün varlıkların kendilerine tayin edilen yolda ve kendileri ile ilgili kanunlar çerçevesinde hareket ettiğini bilen insan, karanlıkta akıl fenerinin verdiği ışıkla canavarlar, hayaletler illüzyonundan iman ışığı ile kurtuluyor ve hepsi kendi yararına olan eşyalarla dolu bir odada bulunduğunu anlıyor. Ruh ve beden sağlığı için gerekli olan bu kendi ve çevresi ile barışıklık hali bilmenin ve inancın sonucu olarak ortaya çıkacaktır. Demir yolunun hemen yanı başında durup üzerine doğru gelen trenden korkmayan çocuk, onun rayında gideceğini bilmekte ve buna tereddütsüz inanmaktadır. Kendisine, çevresine ve topluma, daha da ötesi kainattaki bu işleyişe inancın eksikliği "kurtlar ve kuzular" doğurmaktadır. Lem'alar adlı eserinin 17. Lem'asında Bediüzzaman Said Nursî insanları Avrupa fen ve medeniyeti adı altında dalâlet ve sefahete sürükleyen anlayış ile ideal manada olması gereken ancak, numuneleri pek fazla olmayan İslâm ve Kur'an ışığında oluşan medeniyetin mukayesesini yaparken "kurtlar ve kuzular" topluluğunun "küfür ve küfrânı dağıtıp neşreden bedbaht ruh"'un bir mahsulü olduğunu ortaya koyuyor; "Senin karanlıklı dehân, nev-i beşerin gündüzünü geceye kalbetmiş. Yalnız o sıkıntılı, zulümlü ve zulmetli geceye ısındırmak için, yalancı muvakkat lambalarla tenvir ettin. O lambalar sürur ile beşerin yüzüne tebessüm etmiyorlar. Belki beşerin ağlanacak acı hallerindeki eblehâne gülmesine o ışıkları müstehziyâne gülüp eğleniyor.

"Her bir zihayat, senin şakirtlerin nazarında, zâlimlerin hücumuna mâruz, miskin birer musibetzededirler. Dünya bir mâtemhane-i umumiyedir. Dünyadaki sadâlar ölümlerden, elemelerden gelen vaveylalardır. Senden tam ders alan şakirdin, bir firavun olur. Fakat en hasis şeye ibadet eden ve menfaat gördüğü her şeyi kendine Rab telakki eden bir firavun-u zelildir. Hem senin şakirdin mütemerriddir. Fakat bir lezzeti için nihayet zilleti kabul eden miskin bir mütemerriddir. Hasis bir menfaat için şeytanın ayağını öper derecede alçaklık gösterir. Hem cebbardır. Fakat kalbinde bir nokta-i istinad bulamadığı için, zatında gayet âciz bir cebbar-ı hodfüruştur. O şakirdin gaye-i himmeti hevesât-ı nefsanıyeyi tatmin ve hamiyet ve fedakârlık perdesi altında kendi menfaat-i nefsinin arayan ve hırs ve gururunu teskin etmeye çalışan bir dessastır. Nefsinden başka ciddi olarak hiçbir şeyi sevmiyor; her şeyi nefsinin feda ediyor. (Doğan Cüceloğlu'nun Ben Sen Bilinci şeklinde tarif ettiği durum bu olsa gerek.)

"Amma Kur'ân'ın halis ve tam şakirdi ise bir abddir. Fakat âzam-ı mahlukata karşı da ubudiyete tenezzül etmez ve cennet gibi en büyük ve âzam bir menfaati gaye-yi ubudiyet yapmaz bir abd-i azizdir. Hem halim selimdir. Fakat Fâtır-ı Zülcelâlınden başkasına izni ve emri olmadan tezellüle tenezzül etmez bir halim-i âlihimmettir. Hem fakirdir. Fakat onun Mâlik-i Kerimi ona ileride iddihar ettiği mükâfat ile bir fakir-i müstağnidir. Hem zaiftir. Fakat kudreti nihayetsiz olan Seyyidinin kuvvetine istinad eden bir zaif-i kavidir ki, Kur'ân hakiki bir şakirdine Cennet-i ebediyeyi gaye-i maksat yaptırmadığı halde, bu zail, fani dünyayı ona gaye-i maksat hiç yapar mı? İşte iki şakirdin himmetlerinin ne derece birbirinden farklı olduğunu anla!"

Bu ikinci paragraftaki tarif bir anlamda Cumhuriyet insanının ve fazıl cumhuru teşkil edecek bireylerin tarifidir. Allah'a kul olmadan hür olmak mümkün olmayacağına ve en alt düzeyde sebeplerin esiri olmaktan kurtulunamayacağına göre gerçek anlamda fazilet olan hürriyet bütün varlıklara ve her sebebe hükmü geçen Zat'a kulluktur. Bu kul; paranın, makamın, şöhretin, benliğinin ve korkunun esiri olmayacaktır. "Kim var?" denildiğinde sağına soluna bakmayacak kadar kendine güvenli ve kendi ile barışık, haksızlık karşısında susmanın "dilsiz şeytanlık" olduğunun idrakinde, padişah da olsa Allah'ın hükmü altına girmediğinde hain olacağına şuurunda olacak bir insan. Bu insan rejimin şekli ne olursa olsun, hangi şartlar altında bulunursa bulunsun en azından halifesi olduğu iç aleminde, ailesinde ve yakın çevresinde cumhuriyetin ve demokrasinin hedeflediği faziletleri yaşayacak, yaşatacak en azından yaşanmasından rahatsız olmayacaktır. Bu anlamda imana yapılan hizmet cumhuriyete yapılan hizmettir. Ancak bütün varlıkları, atomları ve galaksileri tasarrufu altında bulunduran, amirlerin, hakimlerin ve firavunların Terbiye Edicisine, Hâkim'ine köle olan insan bunların baskı, zulüm ve tazyiklerinden kurtulup gerçek anlamda hür olabilir. Bu insanlar ne kurt, ne kuzu; iffet, şecaat ve hikmetin çizdiği doğru yolda ve ikisinin ortasındaki insanlık noktasındadır. Bu insanlar atomları bile "Biz" kavramı içine dahil edecek kadar geniş bir "Biz Bilinci"ne sahiptir. Ancak bu türden insanların teşkil ettiği topluluk CUMHUR olabilir.

Kaynaklar:

1- Erich Fromm, Sevginin ve Şiddetin Kaynağı, Payel Yayınevi, İstanbul 1982.

- 2- Bediüzzaman Said Nursî, İşârâtü'l İ'caz, Yeni Asya Neşriyat, İstanbul 1997.
- 3- Doğan Cüceloğlu, İçimizdeki Biz, Sistem Yayıncılık, İstanbul 1997.
- 4- Bediüzzaman Said Nursî, Risale-i Nur Külliyyatı CD-ROM'U, Risale v.1.0.
- 5- Bediüzzaman Said Nursî, Lem'alar, Yeni Asya Neşriyat, Almanya 1994.